

XIII.-XV. YÜZYILLARDA MISIR'DA OĞUZ-TÜRKMEN VE KIPÇAK LEHÇELERİ VE « HALİS TÜRKÇE »

ABDÜLKADİR İNAN

XIII-XV. yüzyıllarda Mısır'da hükümet süren Türklerin konuş-
tukları lehçeler ve bu lehçelerin birbirine tesirleri, hele Arap filo-
loglarının kullandıkları öz türkçe (خالص الترك) tabiri incelemeye
değer bir konu teşkil eder.

Bilindiği gibi Selçukoğulları ve sonra Eyyuboğulları devrinde
kalabalık Oğuz-Türkmen boyları ve önemli miktarda Kıpçak urug-
ları Irak, Suriye ve Mısır'da yerleşmişler ve büyük bir kısmı da sul-
tanların ve atabeylerin ordularını teşkil etmişlerdir.

Selçuklular ve Eyyüblular devrinde Mısır'da ve Suriye'de en yay-
gın türkçenin Oğuz-Türkmen lehçesi olduğunu o devre ait türkçe
isimlerden ve sonraları, Kölemenler devrinde, yazılan arapça-türkçe
sözlüklerden istidlâl etmek mümkündür. Fakat Eyyuboğulları sal-
tanatının sonlarına doğru Kıpçak lehçesinin yayılmağa başladığını
görüyoruz. Egemenliğin Kıpçaklar eline geçmesiyle bu yayılma
süreçi (vetiressi) hızla devam etmiştir. Bununla beraber Mısır'da
kıpçakçanın yayılmasının sebebi yalnız Kıpçakların egemenliği
değil, fakat daha başka önemli bir âmil vardı, ki biz bu âmili aşağı-
da açıklamaya çalışacağız.

Oğuz boylarıyla Kıpçaklar çok eski çağlardanberi komşu, hat-
tâ karışık yaşamışlardır. XI. yüzyılın ortalarında eserini yazan tarih-
çi Gardizî İrtiş boylarındaki Kıpçak-Kimekler zümresinde bir Ba-
yındır boyu bulunduğunu kaydetmiştir. Selçukoğulları Kıpçak-
larla uğraşmışlardır. Harzemşahlar devrinde Oğuz-Türkmen, Kang-
lı ve Kıpçaklar birbirine karışmışlardır. Yüzyıllar boyunca sürüp
giden bu karışmalara rağmen Oğuz-Türkmen ve Kıpçak lehçeleri
esas fonetik ve morfolojik özelliklerini muhafaza etmişlerdir. Kelime-
ler bakımından bu kardeş zümreler arasında kelime ve şekiller alış
verişi pekçok olmuştur. Muhtelif devirlerde yazılan türkçe-arapça
sözlükler bu bakımdan dikkate değer gereçler vermektedir. Bir de-
virde kıpçakça veya öztürkçe kaydiyle gösterilen kelimeler başka

bir devirde veya aynı devirde yazılan başka bir eserde “türkmence” diye gösterilmektedir. Meselâ, “halis kıpçak” lehcesini öğrettiğini söyleyen El-ķavanin yazarı, Houtsma'nın Tercüman'ında türkmence kaydiyle gösterilen karınca, bamuk, yumurta, yağmur, tavşan... kelimelerinin “kıpçakça” olduğuna kanidir.

Mısır ve Suriye'ye gelen ilk Kıpçak büyük kabileleri Selçuklarla gelmişler ve sonraları gelenler de bunların yolunu takip etmişlerdir. 1196 yılında Harzemşah Tekeş'in Irak'ı işgal eden ordularında ve sonra Celâleddin'in ordularında bulunan Kıpçak ve Kanglılar aynı yolu takip etmişlerdir. Bu Kıpçaklar daha Orta Asya'da iken müslüman olmuşlar ve muhakkak ki, azçok “türkmenleşmişlerdi”. Bunun içindir ki Arap filologları Türkmen lehçesiyle Kıpçak lehçesini ancak Kölemenler devrinde ayırd edebilmişlerdir.

Moğul istilâsı, islâm kültürü ile fazla temasta bulunmayan Kıpçakların Mısır'a sokulmalarına sebep oldu. Doğrudan doğruya Kıpçak Bozkırlarından gelen bu Kıpçaklar Mısır'da Kıpçak lehçesini takviye ettiler. Bu şamanist veya yarı şamanist Kıpçakların kendileriyle beraber Bozkır geleneklerini de getirdikleri anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Ettuhfet-üz-zekiyye'de (metin, 22b) Altay şamanlığında put, sanam anlamına gelen çalu, Kırım türkçesinde put anlamına gelen abak kelimeleri bulunmaktadır. B. Atalay'ın çalu kelimesi için verdiği nota göre (çevirme, s. 43, not 309)” çalu-içerisine ot doldurulmuş hayvan derisi” dir. Altay şamanistlerinin tös veya çalu dedikleri putlarda tıpkı böyle yapılır ¹. Mısırlı Türk tarihçilerinden Ebü Bekir Abdullah b. Aybek ed-Davadarî, XIV. yüzyılda yazdığı Dürer-üt-tican adlı ² eserinde 693 hicret yılındaki olaylardan bahsederken Baydara adlı bir Türk beyini zikrediyor. Baydara Altay şamanlığında kurban töreninde, mahsus hazırlanan sırığa asılan kurban derisidir ³. Mısır ve Suriye Kıpçak-

¹ Altayca, 'çalı' hakkında bk. A. V. Anohin. Materiali po şamanstvu u altaytsev, Petrograd 1924, sah. 138, 143. Ettuhfe'de Gök Türk ve Altay şamanlığında koruyucu ruh sayılan Umay'ın adı da 'halas' anlamına muhafaza edilmiştir (metin 14a). Bu eserdeki 'tölke' (B. Atalay 'tülke' okumuş) dikkate değer bir şamanizm terimidir. Altay, Yakut ve Moğul dillerinde “kader, talih, fal” anlamını ifade eder (E. Pekarskiy. Yakut sözlüğü, 2766).

² Süleymaniye Kütüphanesi Damad İbrahim Paşa No. 913, varak 224a. Şamanizmdeki 'baydara' için bk. W. Radloff, Aus Sibirien, II, S. 26.

³ Bir hristiyan Kıpçak'ın mezarında 16 at derisinin asılmış olduğunu Rubruk görmüştür, W. Barthold, K voprosu o pogrebalnih obryadah turkov i mongolov

larında tespit edilen çalu, sın, abak, baydara kelimeleri islâm kültürü ile fazla temasta bulunmayan Bozkır Kıpçaklarının getirdikleri kelimelerdir.

Mısır Kıpçaklarının bazı eski tarihî hatıraları da unutmadıkları anlaşılmaktadır. Berke Fakih adlı bir Kıpçak fakihinin İrşad-ül-mülük ve-es-selâtin adlı fıkıh kitabı (Aya Sofya kitaphığı, 1016) İskenderiye naibi emir-i kebir Baçman adına yazılmıştır. Baçman adı Bozkır Kıpçaklarında unutulmıyacak bir kahramanın taşıdığı isimdir. Kıpçak kahramanı Baçman Moğullarla ençok çarpışan, batıdaki bütün Moğul ordularını yıllarca uğraştıran ve nihayet 1236 yılında esir edilerek öldürülen çok önemli tarihî şahsiyettir ⁴. Emir-i kebir Baçman'ın mensûp olduğu aile yahut boy bu kahramanın adını unutmamış ve bu adı çocuklarına vermiş olacaktır.

Mısır Kıpçaklarının dilinde tespit edilen ve *mezar kubbesi, hüyükü* (kubbet-ül meyyit) anlamına gelen kurgan kelimesi de bu ülkeye, muhakkak ki, Bozkır Kıpçakları tarafından getirilmiştir. Bu kelime Orta Asya'da, Orhon yazıtlarında olduğu gibi, kale ve müstahkem mevki anlamına kullanıldığı halde, Bozkır Kıpçaklarında mezar üzerine taş veya topraktan yapılan tepeye denilmiştir ⁵. Bu âdet Bozkır Oğuzlarında da X. yüzyıl başlarında tesbit edilmiştir. İbn Fađlan Oğuzların defin törenlerini tavsif ederken ölüyü gömdükten sonra mezarın üzerine topraktan, kubbeye benzer, tepe yaptıklarını anlatmaktadır (فسقفوا البيت عليه وجعلوا فوقه مثل القبة من المطين) ⁶.

1253 yılında Moğolistan'a seyahat eden Rubruk Kıpçaklar arasından geçmiş, onların defin törenine ait bazı malûmat vermiştir. Rubruk'a göre Kıpçaklar mezar üzerine topraktan tepe yaparlar ve ölünün hatırasına heykeller dikerlerdi ⁷. İşte bu eski gelenek ve göre-

(ZWO XXV den ayırbasım, s. 3; türkçe tercümesi Belleten., sayı 43, sah. 517). Bu 16 at derisi 'baydara'dan başka bir şey değildir.

⁴ Kıpçak kahramanı Baçman hakkında bk. Cuveynî, Cehan Guşa (Gibb m.) 3, sah. 9-11; F. Bretschneider, Mediaeval reserches, vol 1, 310; Reşideddin, Cami'üt-tevarih'de Baçman'ın Ulburluk boyundan olduğu yazıyor. Sultan Baybars'ın mensup olduğu Borçoğlu oymağı da bu Uluburluk boyuna dahildi (A. Z. Velidi Togan, Umumî Türk tarihine giriş, I, s. 171)

⁵ Al-İdrak (metin, s. 71); Kitab bulgat-il-muştak (metin, s. 4) : "kubbet ül-meyyit"; K. Grönbech, Komanisches Wb. 203 : kurgan-Grabhügel.

⁶ A. Z. Velidî Togan. İbn Fađlan's Reisebericht, metin sah. 14.

⁷ W. Barthold. K voprosu o pogr. obr. . . . s. 3 (türkçe terc. Belleten, 43, s. 517).

neğın izlerine Mısır Kıpçaklarının sözlüklerinde rastlanmaktadır.

Öyle görülüyor ki Moğul istilâsından sonra Mısır'a gelen Kıpçaklar halis Kıpçak türkçesi'yle beraber birçok bozkır geleneklerini de getirmişler, XIII. yüzyılda epeyce "türkmenleşmiş" olan lehçelerini Bozkır kıpçakçasına doğru çevirmişlerdir. Türk dili üzerine eser yazan Arap ve Türk filologlarına kaynak olan Kıpçaklı (el-kıfçakî) Beylik'in eseri de bu devirde yazılmış olsa gerektir. Böylece Kıpçakların *halis türkçesi* Arap filologları için incelemeye ve halk için de öğrenmeye değer bir konu ve dil mahiyetini almıştır.

Moğul istilâsından sonra Türk dili üzerine birçok eserler yazıldığı bugün elde bulunan kitaplardan öğreniyoruz. Bu eserlerin çoğu bize kadar ulaşmamıştır. Bize ulaşanlar -İbn Mühenna'nın *Hilyet ül-lisan ve hülbet ül-beyan*'ı, M. Th. Houtsma'nın neşrettiği *Tercümanü Türkî ve Arabî*, Abu Hayyan'ın, Dr. A. Caferoğlu tarafından neşredilen, *Kitab al-idrâk li-lisân al-Atrak*'ı, F. Köprülü ve R. Kilisli neşri *El-ğavanin ül-külliyelî-zabt il-lûgat it-Türkiyye*, Zayaczkowski'nin neşrettiği *Kitâb al-Bulğat al-müştaş fî lûgat at-türk va l-Kıfçak*, B. Atalay'ın yayınladığı *Ettuhfet-üz-zekiyye fil-lûgat-i-türkiyye* ve bir asırdanberi Batı turkologlarının üzerinde çalıştıkları *Codex Cumanicus*. Bu eserlerin, İbn Mühenna ve *Codex Cumanicus* müstesna, hepsi de Mısır'da veya Suriye'de yazılmışlardır. İbn Mühenna, Melioranskiy'nin de isabetli olarak tahmin ettiği gibi, eserini Moğulların hâkim oldukları ülkede, Azerbaycan'da veya Irak'ta yazmıştır. Bu eserde "Kıpçak" kaydiyle kelime veya tasrif şekli gösterilmediği gibi "türkmence" kaydi de ancak iki yerde (sah. 83 ve 101) geçiyor. Bu müellif için ancak asıl bir "türkçe" bulunduğundan lehçe ve ağızları ayrıca kaydetmek lüzumsuz sayılmış olsa gerektir. İbn Mühenna konuşulan dil ile beraber Türk yazı dili geleneklerine bağlı klâsik Kâşgar -Harezmi edebi türkçesiyle konuşan zümrenin, "Türk âlimleri"nin, diline de önem vermiş olsa gerektir⁸. O kendisinden önce yazılmış olan dört kitabı kaynak olarak zikrediyor, asıl türkçenin Türkistan halkının dili olduğunu kaydediyor (اعلم إن اللغة التركيه منشاءها بالاصالة عن أهل تركستان كما العربيه) (عن الحجاز). Arasına "bizim memleket halkı" diye bahsediyorsa da bunların kimler olduğunu tasrih etmiyor. Her halde türkmence ve

⁸ İbn Muhanna, sah. 129.

kıpçakça karışık bir lehçe bahis konusu olsa gerektir. Bu eserde isimden sıfat yapan *-lg*, *-lu*, *-li* ekleri de karışıktır : tınlığ, kulaqlığ, tar alınlığ, atlıg, körlüg, çavlıg, kutluğ, sakallıg... şekilleri bulunduğu gibi Kıpçak ve Türkmen lehçelerindeki körklü, ak közlü, saru başlı, kök tonlu, atlı, kılıçlı, süngülü, bağdadlı... şekilleri de vardır. İbn Mühenna bu sones olan *ğ*, *g* için “eriyen ve ölü harfler” الحرفين الذائبين والحرفين الميتين diyor ⁹. Önsesleri tonsuz olan *tiş*, *tavar*, *tart-*, *temir*, *til*, *tört*, *töşe-*, *tut...* kelime tonlu olarak *diş*, *dirig*, *davar*, *dart-*, *demir*, *dil*, *dört*, *döşe-*, *dut...* yazılmıştır. Kıpçakçaya mahsus olan *epçi* (zevce), *könesu* (cıva) kelimelerini de tesbit etmiştir. Sözün kısası : bu eserden XIII-XIV. yüzyıllarda İlhanlılar ülkesinde yaşayan Kıpçak ve Oğuz-Türkmen lehçelerinin durumuna ait vazıh bilgi edinmek güçtür.

Mısır ve Suriye Kıpçak ve Oğuz-Türkmen lehçelerinin tarihî seyirlerini takip ve tetkik için en sağlam kaynaklar bu ülkelerde yazılan eserlerle Kıpçak Bozkırlarında yazılan Codex Cumanicus'tur. Mısırdaki yazılan eserlerin, şimdilik, en eskisi ve tarihlisi M. Th. Houtsma'nın yayınladığı “Tercümanü türkî ve arabî”dir. Bu eser 1245 de, yani Kölemenler hakimiyetinden biraz önce, yazılmıştır. Müellif veya müstensih Konyalı Halil b. Muhammed b. Yusuf olduğuna göre Oğuz-Türkmen lehçesi konuşan biri olsa gerektir. Bu müellif *halis Kıpçakça'yı türkmençe'den ayıran*, *gûya*, en mühim hususiyeti eserin mukaddimesinde belirtiyor ¹⁰, izah ettiği 1260 kelimedeki küneş, yağmur, tolu, yıldırım, sırça, köy, üyük, yırmak (ırmak), pınar, keçüt, kavak, tiken, kartal, tavşancıl, enük ¹¹, sıçan, yumurda, sinek, karınca, köbek (göbek), ekşi, yalan, kurşun, kerçek... ve başkaları gibi 70 kadar kelimeyi *türkmençe* kaydıyla almıştır. Buna göre müellif esas olarak kıpçakça'yı almış olmalı idi. Halbuki düdükçi, kaba (kaba sakallı) koyun, atmaca, akın et- gibi kelimeleri “türkmençe” saymıyor, esas “türkçe” sırasına alıyor. Eski türkçedeki *tiriğ*, *tarıg*, *kuruğ*, *kapuğ*, *uluğ*, *atlıg*, *körklüg*... gibi kelimelerin sonesleri olan *ğ*, *g* sesleri (birkaç kelime müstesna) *tiri*, *tarı*, *kuru*, *ulu*, *kapu*, *atlı*, *körklü*, *tövelü*, *sakallu*, *tatlu*... şekillerinde yazılmıştır.

⁹ Aynı eser, s. 77.

¹⁰ Houtsma, metin, sah. 2.

¹¹ Houtsma metninde (s. 11) “köpek yavrusu anlamına gelen كوك kelimesi vardır. Houtsma bu kelimeyi ‘itük’ okumuştur. Bu kelimedeki t harfi müstensih hatasıdır, doğrusu ‘enük’ dür. Anadolu türkçesinde yaygın kelimedir.

Ebu Hayyan, tıpkı İbn Mühenna gibi, tek bir *asıl türkçe* olduğuna kanidir. O lehçeleri değil, fakat *türkçe*'yi tetkik ediyor ve bunu öğretiyor. Tesbit ettiği 1600 küsur kelimeden ancak 70 kadar kelimeyi "kıpçakça" ve 50 kadar kelimeyi "türkmence" kaydiyle göstermiştir. Arasına uygurca, tatarca, harezmece, bulgarca ve "türkistanca" dan da kelimeler vermektedir. Ebu Hayyan Kıpçak, Türkmen ve "Türkistan" lehçelerinin fonetik özelliklerini çok iyi ayırd edebiliyor. Bununla beraber tirig, kapıg, arıg v. b. bu gibi "türkistanca" kelimelerdeki sones olan ğ, g seslerini, pekaz kelime müstesna, yazmadığı halde (kuru, tarı, tiri, ölü, tapu, arı v. b.) kıpçakça -lıg, -li ekinin durumunu anlattığı yer çok karışıktır. 86. sah. de hiçbir lehçeye işaret etmeden -li ekinin «ذو» mânasına geldiğini söylüyor. İsimden sıfat yapan bu ekle teşkil edilen bütün kelimeler kitabın sözlük kısmında, gerçekten, hep -li, -lu ile gösterilmiştir. (evlü, atlı, atlu, körklü, yaslu, kutlu, meñli). 87. sahifede ise -lug kıpçakçada «ذو» mânasınadır, diyor. 105. sahifede ise "kıpçakça" kaydını koymadan "... rumluğ, yani rumî, şamluğ, yani şamî diyeceksin; Türkmenler gayn (g) i vav'a (u) çevirirler ki rumlu, şamlu diyeceksin" diye izah ediyor. Halbuki Ebu Hayyan'dan yarım asır önce Mısır Türkçesinde, bilhassa kıpçakçada, sıfat yapan ekin ancak -lu söylediğini Houtsma'nın tercüman'ından öğreniyoruz. Bozkır kıpçaklarında da böyle söylendiği "Codex Cumanikus'tan anlaşılmaktadır. (bk. K. Grünbech. Komanisches Wörterbuch : atlu, erdemli, erkli, yabovlı, yamgurlu, yaşlı, yavlı, yazuklu, kerekli, körklü, körkli, küçlü, kutlu, algışlı, azıhlı, bahalı, borçlu, borlu, çomarlı, bahtlı...). Ebu Hayyan başka bir yerde (s. 140) de, hiçbir lehçe tasrih etmeden, -lu ekinin «ذو» mânasını ifade ettiğini anlatıyor ve misal olarak "yüzü körklüdür", "közi sürmelüdür" cümlelerini veriyor. Ebu Hayyan'ın -lug ekini kıpçakça diye göstermesi, Kıpçak lehçesi hakkında güvenilir kaynakların verdikleri bilgilere aykırıdır.

Türk dili ve lehçeleri üzerinde araştırma ve incelemeler yapan turkologlar Ebu Hayyan'ın hangi Türk lehçesini öğretmek istediğini tayin etmekte güçlük çekiyorlar. Akademisyen F. Korş Houtsma'nın yayınladığı "Tercüman" ile Ebu Hayya'nın "El-idrak" ını türkmence üzerine yazılan eserler saymıştır (Etnografiç. Obozreniye, 1910, XLXXIV-LXXXV. kitap, sah. 109). XVII. yüzyılda osmanlı dilcilerinden Molla Salih ise Ebu Hayyan'ın eserlerini "tatarca üze-

rinedir” diyor (B. Atalay, Eş-şüzûr-üz-zehebiyye...Önsöz, s. VI; Ettufet-üz-zekiyye, Önsöz, s. XXI).

Bu müelliflerden “El-kavanin” ile “Ettuhfet-üz-Zekiyye” müellifleri esas olarak ancak kıpçakçadan bahsettiklerini açıkladıkları halde başka müelliflerin “türkmence” kaydiyle gösterdikleri birçok kelimeleri, hattâ şekilleri, kıpçakça (yahut “halis türkçe”) saymışlardır. “El-kavanin” de yağmur, bamuk, beynir, yumurta, karınca, tavşan, keçi, küneş, dere, yıldırım... gibi kelimeler kıpçakça olarak gösterildiği gibi, örnek cümleler arasında kıpçakçadan ziyade türkmenceyi andıran cümlelerde bulunuyor (Bu eşeğe benzer; bu andan çok yahşidir; evde kimse yok; küneş toğdı).

Zajaczkowski'nin yayınladığı “Kitab al-bulgati al-muştak”, adına bakılırsa, “türkçe” ile “kıpçakça” dan bahsediyor. Müellif de Türkdür; yani Türk lehçeleri arasındaki fonetik ve morfolojik farkları iyi bilen zat olmalıdır. Fakat bu müellif morfolojiye hiç temas etmemiş, ancak 770 kelimelik küçük bir “lûgatçe” yazmıştır. Kıpçakça kaydiyle dört kelime, türkmence kaydiyle ancak bir kelime gösterdiğine bakılırsa eserindeki 766 kelimenin Mısır Türklerinde, Kıpçak ve Oğuz-Türkmenlerde müşterek yani “türkçe” kelimeler olduğunu kabul etmiş demektir. Halbuki bu eserin biraz kıpçakça karışık türkmence sözlük olduğu çok açık görülmektedir. Bu müellifin “türkçe” saydığı beynir, harman, kurşun, pınar, değer, veresiye, donluk, tarhana, yumurda, keçiboynuzu, bildircin, kartal, yavru, benzer, köpek, horoz, kiren ay, çıkan ay, kelen yıl, şimdi, buçuk, serçe, koç, “kutlu olsun!”, “evden pazara...” sözlerini aşağı yukarı aynı devirde yazan başka müellifler “türkmence” olarak gösteriyorlar.

Umumiyetle Mısır Türkçesi üzerinde çalışan filologların “türkçe”, “halis türkçe”, “kıpçakça”, “türkmence” den ne anladıklarını tayin etmek güçtür. “Tercümanî Türkî ve Arabî” naşiri Houtsma bu eserin dilini tetkik ederek şu sorunun varid olduğunu söylüyor : “Müellif, halis Kıpçak türkçesi sözünden neyi anlıyor?” (S. 5). Bu soru Mısır ve Suriye’de yazılan bu türlü eserlerin hepsi için varittir. Bu filologların ısrarla tekrarladıkları “halis türkçe” nin ölçüsü bir devir için “kıpçak lehçesi” olduğuna hükmetmek mümkündür. Bunlara göre türkmence (yani Oğuz-Türkmen diyalekti) “halis türkçe” değildir. El-Kavanin müellifi ise daha ileri giderek türkmencenin türkçe olmadığını, o lehçe ile konuşmaktan sakınmak icabet-

tiğini, türkmence konuşanın Türklerce hakir görüldüğünü söylüyor.¹² Bu eserin XV. asrın ilk yarısında yazılmış olduğu muhakkak sayıldığına göre bu devirde Mısır'da kıpçakçanın tamamiyle hâkim olduğunu kabul etmek gerektir. Fakat, dikkate değer ki, yukarıda kaydettiğimiz vechile, bu eserde de "türkmence" kendisini pek açık göstermektedir. Herhalde El-Kavanin müellifinin "kıpçakça"sı kelime hazinesi ve telâffuzu bakımından türkmenceden pek de farklı olmamış olsa gerektir.

Houtsman'nın "Tercümanı Türkî ve Arabî" sinin müellifi "türkmence" kaydıyla aldığı kelimelerden başka kelimelerin hepsini "halis türkçe" yahut "halis Kıpçak türkçesi" olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Kıpçak türkçesine bu kadar önem veren ilk filoloji eseri de, şimdilik, bu "Tercümanı Türkî ve Arabî" dir. Bu eser, İran'da Moğolların tamamiyle yerleşmesinden ve Mısır'da Kıpçakların hakimiyeti ele almalarından birkaç yıl önce yazılması itibariyle "kıpçakça" veya "halis türkçe" hakkındaki telâkkisi dikkate değer. Sonraları Türk - Kıpçak dili üzerinde çalışan filologlarda da aynı telâkki devam etmiştir. Bizim araştırmalarımıza göre bu "halis türkçe" terimi Türk filolojisi üzerine yazılan daha eski kaynaklardan gelmektedir.

XIII-XV, yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Türk dili üzerinde çalışan Arap ve Türk filologları çağdaşları olan Türklerin konuştukları lehçeleri dikkatle tetkik etmekle beraber daha önceleri yazılan kaynakları da ihmal etmemişlerdir.¹³ Elimizdeki eserlerin hepsinde kaynaklar zikredilmektedir. Şüphesizdir ki bu kaynaklar daha eski kaynaklara dayanmışlardır. Acaba, bu "halis üt-Türk" terimi Mahmut Kâşgarî'nin "Divanü Lûgat-it-Türk" üne veya onu kaynak olarak kullanan filologlara dayanmıyor mu?

"Divanü Lûgat-it-Türk"ün, Kıpçakların ilk sultanı Baybars (1259-1277) zamanında 1266 yılında Şamlı Muhammed b. Ebubekir tarafından istinsah edilmiş olması dikkate değer bir vakıadır. Muhammed b. Ebubekir'in bu eseri çok dikkat ve ihtimamla istinsah etmesi sırf akademik maksatla değil, fakat Türk-Kıpçakların hakimiyeti münasebetiyle amelî faydalar sağlamak için katlanıl-

¹² El-Kavanin, s. 7: تنبيه - لغة التركمان ليست تركية و إنما ائبه عليها في بعض المواضع لتنتبه اليها و تحترز عنها ولا تنطق بها فانها مستحجة عندهم و المتكلم بها محترم لديهم

¹³ P. Melioranskiy, Arab Filolog, sah. XIX.

muş bir mesaî olmuştur. Başka yönden, Kutadğu Bilig'in bir nüshasının Mısır'daki Türk emirlerinden Aydemir'in kütüphanesinde bulunmuş olması Kıpçak veya Türkmen emirlerinin eski türkçe ("halis türkçe") kitaplara karşı yabancı olmadıklarını göstermektedir.

İbn-ü-Mühenna, 12 yıllık devre için kullanılan Türk takviminden bahsederken "Uygur tarihleri"ni ve "onların kadim kitapları"ni zikrediyor ¹⁴. Her halde bu filologların, Türklerin de bir yazı (edebî) dili bulunduğu ve "halis türkçe" nin de ancak o "dil" olabileceği hakkında pek de vazıh olmıyan fikirleri vardı. Bize öyle geliyor ki Mısırlı filologların "halis türkçe" terimleri doğrudan doğruya değilse bile vasıta kaynaklar yoluyla Mahmut Kâşgarî'ye dayanmaktadır.

XI-XII. yüzyıllarda müslüman Türk dünyası için yalnız bir yazı dili vardı ki o da Kaşgar türkçesi yahut, Mahmut Kâşgarî'ye göre, "halis türkçe" veya "hakanlık türkçesi" idi. Kâşgarî'nin Oğuz-Türkmen devletinin merkezinde oturup esas konu olarak kaşgar türkçesini seçmesinin sebebi başka türlü izah edilemez. Kaşgarlı'nın yazdığı XI. yüzyılda Oğuz-Türkmen lehçesinin Kaşgar dilinden çok farklı olduğu şüphesizdir. Buna rağmen Selçuklu (Oğuz-Türkmen) devletinin en parlak devrinde bile tek bir oğuzca metin yazılmamıştır ¹⁵. Yazılmış olsa idi muhakkak ki Kaşgar dilince yazılmış olacaktı. XIII. yüzyıldaki Mısır ve Suriye Türkmen ve Kıpçaklarından kalmış edebî veya resmî vesikalara malik değiliz. Kıpçakçanın Mısır'da yazıya geçmesi ancak Altun Ordu ile siyasi ve medeni münasebetin sıklaştığı devirden sonra başlamıştır. Bu devre kadar Mısırlı Kıpçak ve Türkmenler kendi lehçelerinin "kitap dili" olabileceğini düşünmemişlerdir.

Ebu Hayyan, "türkçe", türkmence ve kıpçakçadan başka Tatar, Toksuba, Türkistan, Uygur hatta Moğol ve Bulgar dillerine de temas ediyor. "Ettuhfet-üz-Zekiyye" müellifi beş yerde "tatarca"-dan örnekler veriyor (44 a, 52 a, 68 b, 71 b, 910 a). Houtsma'nın müellifi *hamr* خمر kelimesinin karşılığı olan *çakır* kelimesini moğolca diyor (metin sahife 16); halbuki çağır kelimesi Kaşgarlı tarafından tesbit edilmiş olan (cilt 1, 303) türkçe kelimedir. "Ettuhfe" de tatarca kaydiyle gösterilen *sılta* kelimesi gerçekten moğolcadır; Kıpçaklar daha bozkırlarda iken bu kelimeyi moğolcadan almışlardır

¹⁴ İbn Muhanna, s. 186.

¹⁵ Prof. F. Köprülü, Türk edebiyatı tarihi, İstanbul 1928, s. 224.

(Grönbech. Kom. Wb. 72), fakat fiil tasriflerinde tatarca olarak gösterilen *turmaydır, turmaydırlar, turmaydır men, turmaydır biz, turmaydır sen...* (64 b); *aladır men, aladır biz, aladır sen...* (44 b) şekilleri doğu türkçesindeki şekillerdir. Bu şekilden hiçbir farkı olmayan *kelmeydir, kelmeydirler, kelmeydir men* tasrifleri ise türkçe diye gösterilmiştir (52 a).

Görülüyor ki bu müelliflerin “moğolca” ve “tatarca” dan ne anladıkları, “halis türkçe” teriminde olduğu gibi, tetkike muhtaç bir meseledir. “Tatar tili” “tatarca” tâbirlerine Codex Cumanicus’da da rastlanmaktadır. Bu eserin bir yerinde *Jesus Christus bitik tilince, tatarca kutkardacı...* (Grönbech, Kom. Wb. 140; tatar til, s. 244). Burada “tatarca” diye gösterilen “kutkardacı” kurtarıcı mânasına gelen türkçe kelimedir. Acaba, Altun Ordu devletinde Kıpçaklar kendilerine “tatar” diyorlar mı idi? Bu çok şüphelidir. Her halde Ruslar ve Garplılar tarafından Moğollara verilen “Tatar” adı XIII. yüzyılda Türk boylarına da teşmil edilmiş olsa gerektir.

Codex Cumanicus’da Koman-Kıpçak türkçesine “tatarca” denildiği halde, Mısır filologları, yukarıda gösterildiği veçhile, kıpçakçayı “tatarca” dan ayırdediyorlar. Bu filologların “tatarca” kaydiyle gösterdikleri kelime ve şekiller doğu türkçesi olduğu anlaşıldığına göre bu lehçeyi konuşanların Moğollarla veya Timur ordularıyla gelen şark Türkleri olduğuna hükmetmek gerektir. Sultan Baybars (1259-1277) zamanında bile birçok “Tatar” emirleri Mısır’a iltica etmişlerdir.

Bu “Tatar emirleri” evvelce Moğollara hizmet etmiş olan Doğu Türkleri yahut müslüman olup Doğu türkçesi konuşan Moğollardı. Baybars tarihinde 673 (m. 1274) yılına ait olaylardan bahsedilirken Kahire’deki Tatarların Moğollarla gizlice haberleştiklerinin meydana çıkarıldığı yazılmaktadır. Bu işin sorumlularının adları olan Kockar, Muğan, Mengü, Teñri birdi, Teñri birmiş, Enük bermiş, Balban, Tuygun, Aybek... hepsi türkçedir. Bu kaynağa göre Baybars’ın eşlerinin hepsi de “Tatar” kızları idi¹⁶. Aynı eserin on üçüncü babında Baybars tarafından kumandanlığa tayin edilen “Tatar”ların adları verilmiş, bunlar arasında Sağan, Sektay, Ula Temir, Kiramun gibi Moğolca ad taşıyanları olduğu gibi Kutluboğa, Kutludemir, Aksungur, Bektaş gibi türkçe ad taşıyanları da vardır. Dikkate değer ki Baybars bunlara iş verirken İslâm dinini sevdirmek

¹⁶ Baybars tarihi (Ş. Yalıkaya tercümesi) s. 116.

amacını tutmuştur ¹⁷. Demek ki bu emirler yeni müslüman olan Moğollar ve Moğolistandan gelen Türkler (ihtimal ki Uygurlar) idi.

Ebu Hayyan'ın bir nüshasında (A. Caferoğlu, 65) "Toksuba-Tatar kıpçaklarından bir boydur" denilmiştir. Bu müellifin "Tatar Kıpçakları" sözüyle ne kastedtiğini tayin etmek güçtür. Bugünkü Özbeklerde Toksaba bir küçük oymağın adıdır. El-manhal-as-safi 'de (I,248b) sultan Kalavun'un büyük emirlerinden Sancar b. Abdullah'ın "Tokuba" lakabıyla meşhur olduğu yazılıdır. Ebu Hayyan'ın Kıpçak-tatarcası olarak gösterdiği tek kelime 'otuv' (Grönbech, Kom. W. 45'atov'), hiç şüphesiz türkçe kelimedir (atag > atav = atov; adag > ada = cezire).

Mısır ve Suriye'de yazılan bu eserlerde rastlanan Uygur, Tatar, Kıpçak, Türkmen, Moğol gibi etnik ve Harazmiye, Türkistanî gibi coğrafî terimler XIII-XV. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de bütün halkça konuşulan türkçenin pek karışık bir "türkçe" olduğunu göstermeğe kâfidir. Bununla beraber türkmence ile kıpçakça lehçe özelliklerini muhafaza etmişler ve ayrı ayrı yazıdili olarak belirmişlerdir.

XIII. yüzyılda Mısır Türk devleti sınırları içinde yazılmış türkmence veya kıpçakça bir esere veya bir metne şimdiye kadar rastlanmamıştır. El-Manhal-as-safi müellifine göre Rum'dan Mısır'a gelen Muhammed b. Zekeriyya b. Hoca Hasan Fahreddin et-türkî as-Salgurî (vefatı 713-1313) türkçe kasideler söylemiştir. Bu zat evvelce Gaza'da sübaşı imiş. Bunun kasideleri her halde türkmence yazılmış olacaktır. Fakat bu kasideler bize ulaşmamıştır. Şimdilik bu bir rivayetten ibarettir.

XIV. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'da "kıpçakça" ve türkmence eserlerin yazılmaya başladığını görüyoruz. Mısır'da "kıpçakçanın" yazı dili olarak belirmesine Altınordu'dan gelen muhacir ve mülteciler sebep olmuştur. Bunlar beraberlerinde Altınordu'da yazılan eserleri getirmişlerdir. Bu eserlerin Harezim türkçesi tesiri altında yazılmış oldukları malûmdur.

Altınordu'da Harezim yazıdiline çok yakın bir dilde "kıpçakça" yazılmış olan Kutb'un' Hosrev ve Şirin'i 1383 yılında İskenderiye'de Berke Fakih adlı bir halis Kıpçak fakihî tarafından istinsah edil-

¹⁷ Aynı eser, s. 158.

كَيْبَ عَمَلٍ قَلْبِي لِيَصِلَ إِلَى الْعَيْلِ لَوْ صَدَّقْتُ فِي أَسْفَلِ الرَّحْمِ
 بُوَيْفِي وَصَلَهُ حَيْلَهُ لَا رُبِّي بَيَانٌ قَلْبِي وَسِيرَارُ شَتُونِ
 مِقْدَارِي سُونُكُوا غَا جِينِ دِينِ الْعَيْلِ كَيْمِ سُونُكُونُكَ
 لَوْنِي كَيْبِي بُولَسُونِ نَفِي لِي سُونُكُونُكَ أَشَا غَا
 سِينِ دِينِ وَصَلَهُ قَلْبِي غَيْلِ كَمْ هَجِ بِي كَيْرِمَا سِينِ
 نَفِي أَوْلِ وَصَلَهُ نِي اِيْتُو كَيْنِكَ دَا يَا اِيَارِي نِكَلَا كَيْرَا كَيْلِ
 نَفَانِ سُونُكُوا لَارِي نِي كَيْزِي اَوَّلِ جَسَا لَارِ نَفِي اَوْرُونَ كَيْرِ
 سَالَارِ سَنِ غَرْمِينِكَ دِينِ بِي رَا زَكِي نَا بِي رَا قِ رَا قِ تُوْرُ
 قُولُونُكَ اِي جِنْدَا صَنَعْتِ بِي رَا اَوْلَا شِ تُوْرُ غَيْلِ كَيْمِ غَرْمِينِكَ

۷۶۵

نَفِي وَزُكَا لَيْسَ لَاهِيَجْ كُورُ مَاسُونُ نَجَانُ وَصَلَهُ بِنِي
 مُحْكَمُ قِيلِ سَانِكُ وَصَلَهُ دَائِمًا اِيكِ اِيْلِيْنِيكِ اَرَا سَنَدَا بُولْسُونُ
 كَمِ غَرْمِيْنِيكِ اِنِي كُورُ مَا كَايِي نَفِي كَبِرَاكِ كَمِ وَصَلَهُ سِي
 نَحْشِي بُولْغَايِي كَمِ اُوِيْنَا زَايِرْكَانُ نَوْشُوبُ رُسُوْايِ
 بُولْغَايِي سَنُ نَفِي غَرْمِيْنِي سَا نَحْسَانِكُ بُوْمُوْنِي چِلَهَ بِيْرَا
 سَا نَحْدِي تِيْمَا كَايِي لَارَا صِلُ بُو اَشِلَارْدَا جَاوُكُ لُوْكُ
 شَا طَرِيْقُ تُوْرُوْرْ هِيَجْ كَمَارْ سَا كَا بِلِدْ مَا كَايِي نَامَسُوْرُ
 فَالْغَايِي وَالسَّلَامُ بِلِيكِيْلُ سُونُكُونِيْنِيكِ چِلَهَ لَارِي
 اُوْ كُوْشُ تُوْرُوْرُ وَا لَكِيْنُ بِيْرِي بُو كِيْتَابُ دَا ذِكْرِيْلِمَا قَلِيْبُوْرُ

768

كَرِيه كُورْدُكْ تَا كِنَابِ اَوْزَانْمَا سُونِ نَيْبِ كَشِي
 بَرِيكْ مَاسُونِ نَيْبِ اَمَامِنِ مُونُوكْ پِيرَ اَعْمَلِنِي مَا اَقْلِينُوكْ
 خُوشْ كُورْمَاشْ مَر بُو حِلَه لَار مَنِي مَقِي هَا بَار جَاسِي ضَعِيْف
 تُو رُو رَا فَا ز سَر لِيكْ دَا بُو اَشْرَا لَار بَار جَاسِي اِي كُسُوكْ لُوكْ تُو رُو
 اِنِي نِيكْ اَوْ جُونِ كُنِي مْ فَا ر سَر لَار نِي نِيكْ سُونُوكُوسِي اَوْزَانْمَا عِي
 كُورُكْ لُوكْ اُو يِنَا مَا اَقْلِي فِينِ دِي نِ نَفِي اَطْنِي نَحْشِي
 قَلِي نِدَا مَا نِ اِي نْفِي دِي نِ نَفِي نَحْشِي كِي رِي مَا نِ چِي قِمَاقْ
 بِي رَا تُو رُو رَا وَصَلَه بِي رَا سُونُوكُوسِي مِقْدَارَا اَوْزَانْمَا عِي
 چَا نِ فَا ر سَر اِي شِنْدَا عَالِمِ بُولُوسَا نَفِي كِي رَا كَانْدَا چِي قِمَانْدَا

غَمَمِيدِينَ يِيرَاوُغْرَا لَسَا اَنْبِيَا سُونُكُو سِي اَنْدَا اوزَانُورُ
 بُو ايشِ فَا رِسْفِي تِي لَآ كَانِيَا يِنِي كُورُورَا مَانِ بُو حِي لَه
 كَارِي بُو كِنَابِ دَا اَنْبِيَا اَوْجُونِ ذِكْرِ قِي لِمِ كِي مِ
 سَنِ بِي لِي شِ بُو لَغَا يِ اَكْرَمِ كِي مِ اِيْرَسَا شِنَا كَامُونِ نِي نِي كِ
 قِي لِي سَا عَا فِلِ بُو لَغَا يِ سَنِ نَفِي مُونِ نِي كِ اِشِلَا رَدَا كُو زُونِ كِ
 اَجْعَا يِ سَنِ سَقْلَا نَغَا يِ سَنِ دَا يِمَا چَا نِ بُو اِشِلَا رَدِي نِ قُو رُقِ
 سَا نَكِ غَمَمِي نِي كِ نِي نِي كِ سُونُكُو سِي نِ تُو بِي نِي دِي نِ كِي مِ
 كِي لِ كِي مِ اَكْرَمِ وَصَلَه نَدِ بِي رِي نِ قِي لِي شِ بُو لَسَا نَدِ بِي رِي
 بَا طِلِ بُو لَغَا يِ اَمَّا سُونُكُو بِي رَا فَا رِسْلِي قِ اَوْلِ نُو رُو رُ كِي مِ

سَنُكَادِ كَقَيْلِدِيرَاطِ اوزار كوزلوك اولنور ما ف

تورور نفی غریب سانیخماق تورر وَاَلَسَّ لَام

بَابُ فِي حَمَلِ الرَّمَحِ فِي اِلَاسْفَارِ

بُوناب سفره سونگو کونور ماك ليكيني بيان قilor

سونگونينك بوجوقيني سفره ايوكان بيرلا بيركا

تو نغيل نفی بعضی سپن شاغ بونونك اوزاراقو نغيل

اوجي ايلكار واکرتيلا سانك توبوني شاغ ايلينك

بيرلا تو نغيل نفی اوجين يوفار و باق بيريب ايلينك

اوزار سألغيل اكر تيلا سانك سول ايلينك بيرلا

نَفِي مَوْنُ نَيْكٍ قَلْبِغِيلٍ أَكْثَرُ تِلَا سَانِكَ تَوْبِي نِي بُو
 تَوْمَكَ اوزار قونغيل تيك نونوب يا ايار نيك اوزار
 قونغيل اكر تيلاسانك تويبي اوزانلو كاسو قغيل
 نفي پير كني كيل نفي پيل كيل گيم سونلو كوتورماك
 دا اخنيار يوق تورور فارس قانچوك گيم يني كيل
 بولسا نفي خشي كيلسا انينك كيمي گوتورسون
 چان ايمين بيرد بولسا نك نفي ناز بيرلا زكا گير
 ماك تيلاسانك سونگونك اوجين علمي بيرلا ارتقار
 باق نيرپ كير كيل اگرد شمن ايليندا بولسا نك

ایلکارو با فیریب کیریکل نئی سفلا بغیل اوچی
 حایط قایا اغاخ قاسا نچیلیب سینما سون ورتما
 فارس سونگوونی کو نوزکای بو عمل لار دین مسنغنی
 بولغای اول تروزگیم سونگونینک توبیدین تلیشیب
 بیرلا انکا یومرونوب کی قلیپ باغلا غای یا
 خود بیر اشیفنی یا بیر توبوفنی تلیشیب باغلا رنغنی
 بیل باغنا سوقارا وچین ارنقار و ییرکا سورار یا خود
 اول ییب نی کینک حلفه قلیپ ساغ قولینا کجورور
 بو اوق انماق لبق قایخشی کیلور فایسی قولای بولسا

أَنِي قِيلَغِيل بَابُ ————— فِي الْوَأَنِ الرِّمَاحِ
 بُوَابِ سُونُكُونِيك لُون لَارِين بَيَان قِيلُور لُون لَار
 دَايَحْشِي لُون سُونُكُودَا سَارِي لُون بُولُور نَفِي فَالْغَانِ
 لُون لَارِ سِيرِي سِيرِ سِينْدِين نَحْشِي رَاق تَوْرُورَ امَّا قَرَا
 لُون دَاخِيرِيقُ تَوْرُورُورَ وَالسَّلَامُ بَابُ —————
 فِي صِفَةِ النَّادِرِ مِنَ الرِّمَاحِ بُوَابِ سُونُكُونِيك نَحْشِي سِينِ
 بَيَان قِيلُور سُونُكُونِيك نَحْشِي سِي اُول تَوْرُورِ كَمِ يَو
 غُون نَفِي اِينِلِي بُولْغَايِي نَفِي قَشِرَه سِي لِيْتِ بُولْغَايِي نَفِي
 نَاعِم بُولْغَايِي اِينِيك اوجُون كِيم اَكْر صَلْب بُولْسا نَفِي

قَنِيعٌ يَا بَسْرَ بُولْسَا نَفِي يَا مَغِيرَ نَشْكَسَا نَفِي كُونُ أَوْ رَسَا
 نَوْزُ مَا كَايَ مَفْرَزُ بُولْغَايَ بِيئِي مَشْفُؤُ بُولْغَايَ يَا رَغَا
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ نَفِي كَبِيرَاكُ كَيْمِ سُونُكُو بَوْمُزُ بُولْغَايَ نَفِي أَوْزُ
 نَأْسِي قَوِي بُولْغَايَ كَيْمِ نَيْتْرَانُكَ كَانْدَا قَنِيعٌ نَيْتْرَا مَا كَايَ
 نَفِي أَوْجِي قَنِيعٌ اِيْنَجَا بُولْغَايَ وَسُطَانِي بُولْغَايَ
 نَفِي خَيْشِي بَيْتْرَانُكَ بُولْغَايَ يَوْغُونْلَارِي مُدَّوْرُ بُولْغَايَ
 لَغَايَ نَفِي مَحْتَمُّ بُولْغَايَ نَفِي بُونَاقُ بَيْرَلَارِي جَوْغُورُ
 بُولْغَايَ نَفِي أَنْدَا بِيْجَاقُ أَثْرِي بُولْغَايَ نَفِي بِلْدِكِيلُ
 كَيْمِ مَبْنِيْمُ قَبْلُ مَا سُونُكُونُ بِيْنُكَ مُحْكَمِي نَفِي خَيْشِي أَوْلُ

تَوْرُوْرِكِيْمِ اَسْمَرِ اللّوْنِ بُوْلغَايِ اَنْبِيْكَ اَوْجُوْنِ كِيْمِ
 بُوْلُوْنِ يِيْرِنِيْكَ يُوْقَارُوْسِيْنْدَا نَفِيْ بِيْيِكَ يِيْرِدَا بِنَارِ
 نَفِيْ يَا مَعُوْرُوْرِكُوْشْ اَنْكَ اَيْكَ اَرْ اَرْ عِيْبِيْ بُوْلَسَا
 اَنْدَا اَوْقِ ظَاهِرِ بُوْلُوْرِسْ بُوْلُوْنِ لِيْكَ سُوْنُكُوْدَا اَخِيْطِ
 قِيْلْمَانِ حَاجَتِ اِيْرْمَاسْ اَمَاسْ اَرْ بِيْعِ لُوْنِ لِيْ سُوْنُكُوْشْ نَفِيْ اَقِ
 لُوْنِ لِيْ سُوْنُكُوْشْ قَوْلِ لَآرْدَا اِيْيِنَارْ كُوْنِ اَنْكَ اَيْكَ اَسْمَرِ كِيْمِ
 عِيْبِيْ بَارِ اِيْرَسَا ظَاهِرِ بُوْلغَايِ وَالسَّلَامُ نَفِيْ كِيْرَاكِ
 كِيْمِ سُوْنُكُوْشْ نَفِيْ يُوْعُوْنِ بُوْلْمَعَايِ كِيْمِ اَيْلِكَ اَسْمَرِ
 مَاعَايِ نَفِيْ نَفِيْ اِيْجَا بُوْلْمَاعَايِ كِيْمِ بَارْمَانِ لَآرْ اَيْلِكَ

اَكْرَمُ بَيْنِ كَثِيرٍ دَعْوِي اِذَا سَابِهَ كَثِيرٌ
 اُسْتِنَا اَيْدِي سَا مَنُفَ سَنَدُ بُو كَدُو اَنْجَامُ
 وَاوَدُ وَاوَدُ سَا دَخِ اَوْلُ دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ
 اَيْدِي سَا مَنُفَا سَتَمَا هِجِ مَه يُو قَدُو
 وَاوَدُ دَعْوِي اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرٌ
 دَاوُو دُو قُو زَا اَنْجَابِي وَاوَدُ اِذَا قَتَا
 دَخِ قَا ضِي حَكْمُ اِذَا سَا اَوْلُ دَعْوِي
 اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ اُسْتِنَا اَوْلُ اَنْجَابِي
 وَاوَدُ كَثِيرٌ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرًا وَاوَدُ
 قَا ضِي حَكْمُ اِذَا كَانَ دَعْوِي مَوْكُو اَوْلُ
 دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ دَاوُو دُو قُو زَا
 كَثِيرٌ اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرًا مَنُفَا
 اُسْتَمَدُ اَنْجَابِي وَاوَدُ اِذَا رَدِي وَاوَدُ مَنُ
 اَمَا اَمَامُ وَاوَدُ دَاوُو دُو قُو لِيْنُ
 وَاوَدُ سَا مَنُفَا اُسْتِنَا اَمَامُ اَوْلُ
 دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ دَعْوِي
 اِشِدُ لُو زَا دَخِ اَوْلُ دَاوُو اِشِدُ
 لُو

اَكْرَمُ بَيْنِ كَثِيرٍ دَعْوِي اِذَا سَابِهَ كَثِيرٌ
 فَاوَدُ اُسْتِنَا اَيْدِي سَا مَنُفَا سَنَدُ بُو كَدُو
 اَنْجَامُ وَاوَدُ وَاوَدُ سَا دَخِ اَوْلُ دَعْوِي اَلْبَغَانُ
 كَثِيرًا اَيْدِي سَا سَنُفَا مَنُفَا هِجِ مَه يُو قَدُو
 كَا كَثِيرٌ وَاوَدُ مَنُفَا مَنُفَا مَنُفَا
 وَاوَدُ دَعْوِي اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرًا اَوْلُ
 دُو قُو زَا اَنْجَابِي وَاوَدُ اِذَا قَتَا دَخِ قَا ضِي
 حَكْمُ اِذَا كَانَ اَنْجَابِي وَاوَدُ وَاوَدُ دَخِ
 حَكْمُ اِذَا كَانَ دَعْوِي مَوْكُو اَوْلُ دَعْوِي
 اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ دَاوُو دُو قُو زَا دَخِ
 اَوْلُ دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ دَاوُو دُو قُو
 اَيْدِي سَا اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرًا اَنْجَابِي
 وَاوَدُ اِذَا رَدِي بُو دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرًا وَاوَدُ
 اَمَامُ وَاوَدُ دَاوُو دُو قُو لِيْنُ
 وَاوَدُ سَا مَنُفَا اُسْتِنَا اَمَامُ اَوْلُ
 دَعْوِي اَلْبَغَانُ كَثِيرٌ دَعْوِي
 اِشِدُ لُو زَا دَخِ اَوْلُ اِشِدُ لُو

اَكْرَمُ بَيْنِ كَثِيرٍ دَعْوِي اِذَا سَابِهَ
 اَيْدِي سَابِهَ اَمَامُ بَلُكُو سُو نَا
 كَثِيرًا اَثْبُ مَنُفَا اَمَامُ دُو
 سُو دَا مَنُفَا كَدُو وَاوَدُ اَنْدُ نَا
 مَوْكُو اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ
 كَثِيرًا كِنَا اَيْدِي سَا اَوْلُ اَمَامُ بَلُكُو
 سُو دَا كَثِيرًا اَوْلُ مَنُفَا اَمَامُ
 دُو دَا نَكَا دَا وَاوَدُ اَمَامُ اَمَامُ
 اَوْلُ دَعْوِي اِذَا كَانَ كَثِيرًا
 دَعْوِي اِشِدُ لُو

كِنَا اَيْدِي كَثِيرًا اَقْرَانُ اِذَا سَابِهَ
 مَنُفَا اَلْبَغَانُ كَثِيرًا قَوْلُ مَانُ
 وَاوَدُ دَخِ حَا لُ بُو اَنَسَا اَوْلُ
 اَقْرَانُ اِذَا كَانَ كَثِيرًا اَمَامُ
 بَلُكُو سُو اَنَسَا دَخِ اَوْلُ قَوْلُ
 مَانُ وَاوَدُ اَقْرَانُ اِذَا كَانَ
 كَثِيرًا دَعْوِي اِذَا سَابِهَ مَنُفَا
 حُو كَثِيرًا وَاوَدُ اَمَامُ اَوْلُ
 كَثِيرًا دَعْوِي اِشِدُ لُو

كِنَا اَيْدِي حَاوُو اِرِنَا مَانُ وَاوَدُ
 اِرِنَا بَلُكُو اِحُو دَخِ اِرِنَا اَوْلُ
 حَاوُو نَشَا اَنْدُ مَوْكُو اَوْلُ
 حَاوُو دَعْوِي اِذَا سَابِهَ اَوْلُ
 اِرِنَا اَوْلُ حَاوُو نَشَا دُو اِرِنَا
 مَانُ وَاوَدُ مَنُفَا مَنُفَا دَخِ
 اَوْلُ حَاوُو دَاوُو دُو قُو زَا اُسْتِنَا
 اَمَامُ اَوْلُ حَاوُو مَوْكُو دَعْوِي اِشِدُ
 لُو دَخِ دَاوُو اِشِدُ لُو

اَكْرَمُ بَيْنِ كَثِيرٍ دَعْوِي اِذَا سَابِهَ
 مَنُفَا اَلْبَغَانُ كَثِيرًا قَوْلُ مَانُ
 وَاوَدُ دَخِ حَا لُ بُو اَنَسَا اَوْلُ
 سَاوُو اَنْدُ مَوْكُو قَوْلُ اَوْلُ
 سَاوُو اَلْبَغَانُ كَثِيرًا اَلْبَغَانُ اَنْدُ اَنْدُ
 اَوْلُ سَاوُو اَلْبَغَانُ كَثِيرًا اَمَامُ سَا
 هِجِ قَوْلُ سَاوُو دَوْمُ وَاوَدُ اَنْدُ
 اِذَا سَاوُو اَوْلُ سَاوُو اَنْدُ مَوْكُو
 كَثِيرًا اَنْدُ دُو قُو زَا دَخِ قَا ضِي
 حَكْمُ اِذَا سَا اَوْلُ دَاوُو دُو قُو زَا
 مَانُ سَابِهَ اَوْلُ اَوْلُ قَوْلُ سَاوُو
 كَثِيرًا وَاوَدُ اَوْلُ قَوْلُ دُو دَخِ
 اَوْلُ سَاوُو اَنْدُ مَوْكُو اَوْلُ كَثِيرًا قَوْلُ
 اَنْدُ قَدُو صُو كُو اَوْلُ قَوْلُ عَيْبُ
 دَاوُو دَخِ اَوْلُ قَوْلُ كِنَا قَتَا مَانُ
 وَاوَدُ سَاوُو اَلْبَغَانُ كَثِيرًا دَخِ اَوْلُ
 كَثِيرًا اَنْدُ دُو قُو زَا سَاوُو اُسْتِنَا
 كَثِيرًا مَنُفَا بُو قَوْلُ بُو جَا عَيْبُ
 سَاوُو وَاوَدُ سَاوُو مَنُفَا بُو قَوْلُ
 قَوْلُ بُو جَا عَيْبُ مَنُفَا بُو قَوْلُ
 وَاوَدُ اَمَامُ اَوْلُ سَاوُو اَلْبَغَانُ
 قَوْلُ دَعْوِي قَوْلُ اَلْبَغَانُ
 دَخِ اَوْلُ دَاوُو قَوْلُ اَلْبَغَانُ
 بَلُكُو قَوْلُ اَوْلُ قَوْلُ اَوْلُ
 سَاوُو اَلْبَغَانُ كَثِيرًا قَوْلُ دُو
 عَيْبُ مَنُفَا

عَيْبُ مَنُفَا
 اَوْلُ حَاوُو نَشَا دُو اِرِنَا
 مَانُ وَاوَدُ مَنُفَا مَنُفَا دَخِ
 اَوْلُ حَاوُو دَاوُو دُو قُو زَا اُسْتِنَا
 اَمَامُ اَوْلُ حَاوُو مَوْكُو دَعْوِي اِشِدُ
 لُو دَخِ دَاوُو اِشِدُ لُو

Ve likin müyesser bolmadı hiç
 Biz takı kelgenin kolmadık hiç
 İçimde niyetim uğanım bilir
 İlimden kelirin kelmezin bilir
 Bu Altınbuğa beg birle kıldım seferni
 Kırayın tep keldim uşul کفر ni
 Uş anda koldısa 'aziz kazaşım
 Hem birge keliben bolup yoldaşım
 Canımdın 'aziz ol kıldı hıtabnı
 Anıñg atınga yazdım uşbu kitabın
 Anıñg atınga yazdım ni bolsa küçün
 cehdetip töketdim hatırı için
 Bu başdın ayakka kılıpmen nazar
 Kiterdim hatasın ma kıldım hazer
 Atanmış atağı ma lutlu koca
 Haq anı kılson du cihanda hoca
 Kulundın du'a uş 'ömür barınça
 Yawuzluk körmesün kün ay barınça
 Okusañg unutma du'adın meni
 Unutmasın idim rahmettin seni
 Bitidim kitabın hatasın bakıp
 Bu zahmet çekkenim bilgeysen okıp
 Atağım ma Berke Fakih tep ancak
 Özüm mü'min ü müslim ma aşım Kıpçak
 Menim birle kelgen tabup dünyelik
 Mañga berdi yazmak okumak bilik

Berke Fakih'in dili Mısır'da yazılan kıpçakça sözlüklerin dili değildir. Bu sözlüklerde, yukarıda da bahis konusu ettiğimiz gibi, türkmencenin önemli tesirleri vardır; halbuki Berke Fakih'in dilinde türkmenceden eser yoktur. Mısır Kıpçaklarında tesbit edilmeyen 'alıs' (=ırak, uzak) kelimesi ile 'iyer-' (=tâbi olmak, takip etmek) kelimeleri vardır. Bunlar halis kıpçakça kelimelerdir. Kıpçakça 'ayak' 'koy-' yazdığı halde, Harezim yazıdili geleneğince uyararak, 'izi', 'kazaş' yazıyor. Kıpçaklarca meçhûl olan 'uğan' (=tanrı) kelimesini kullanıyor. Harezim yazıdilinde bile pek seyrek rastlanan ve 'dahi', 've' yerine kullanılan 'ma—me' ("özüm mü'min ü müslim ma aşım Kıpçak) bağlaşını da manzumesine sokuyor.

Berke Fakih ve benzerleri tarafından getirilen bu Harezim-Altınordu yazıdili geleneği Mısır türkçesinde yerleşmiye muvaffak olamamıştır. Berke Fakih'den sekiz yıl sonra (1391 de) "Gülistan bittürkî" yazan Seyfî Sarayî bu eserini Bozkır kıpçakçasına yakın bir dilde yazmıştır. İsimden sıfat yapan eski türkçedeki -lıg ekini hep -lı ve ablatif ekini hep -dan yazmıştır. Berke Fakih ile aynı zamanda yaşamış olan bu şairin dilini "edebî kıpçakça" demek mümkündür. Berke Fakih ise Orta Asya'nın klasik yazıdili ile-beceremediği halde-yazmıya özenmiştir.

XIV. yüzyılın sonlarında Mısır'da "oğuz-türkmence" eserlerde yazılmaya başlamıştır. Sultan Barkuk'un emriyle yazılan bir siyer kitabı (Nuruosmaniye kütüphanesi No 3347) bu cümledendir. Rahmetli Necip Asım da 1382 yılında yazılan bir türkmence siyer kitabından bahsediyor (Edebiyat Fak. M, I, 54-58). Her halde "kıpçakça" eserler yazılmaya başladığı zaman, belki daha önce, Türkmen bilginleri, Rumdan ve Iraktan gelen "oğuzca" eserlerden mülhem olarak, "türkmence" yazmıya başlamışlardır. Mısırdaki "türkmen lehçesi ve yazıdili" ayrı bir konu teşkil eder; biz bu meseleye ancak dokunmakla yetiniyoruz.

Kıpçak lehçesi gerek Altınordu devletinde ve gerek Mısır'da istikrarlı bir yazıdili olamamıştır. Altınordu sahasında önce Harezim, türkçesinin ve sonraları da Çağatay yazıdilinin tesiri altında bozalamıştır. Mısır'da ise ya Orta Asya klâsik yazıdili taklit edilmiş ve yahut türkmence karışık kullanılmıştır. Bundan dolayıdır ki bu gibi Kıpçak eserlerine "kıpçakça" denilmiyor, "türkçe" deniliyor. Başka sahalarda yazılan türkçe eserlere nazaran bu eserlerin önemli özelliği farsça kelimelerin pekaz bulunmasıdır. Mısır kıpçakçasında kullanılan farsça kelimeler ise daha XIII. asırda Kıpçaklar Kıpçak Bozkırlarında buldukları zamanda kabul ettikleri kelimelerdir (Codex Cumanicus'ta 160 farsça kelime vardır).

Mısır'da yazılan türkçe eserlerden, dil bakımından, dikkate değer olanları askerler için arapçadan tercüme edilen "fürûsiye" kitaplarıdır. Bu çeşit eserlerden biri Kitab fi ilmi-n-neşab ve Kitab fi riyazat-il-hayl'dir (Bayezıt Um. küt. Veliyüddin efendi, 3176) ¹⁹. Bu risaleler Tovlu Beg adlı bir beyin emriyle "türkçe"ye tercüme

¹⁹ Bu risale H. Ritter tarafından kısaca tavsif edilmiştir (Der Islam, XVIII, S. 136-137).

yıllık bir devre içinde yazılan “kıpçakça” kitaplar tetkik edilirse bu istikrarsızlık derhal anlaşılır. Bilhassa, “kıpçakça” fıkıh kitapları, bu bakımdan, dikkate değer. Berke Fakih’in ‘İrşad-ül-mülûk ve-selâtin’i (Ayasofya Kütüphanesi, 1016), Konya-Yusuf Ağa’daki bir fıkıh kitabı ve Millet-Fayzulla Ef. 1051 numarda kayıtlı ‘Kitab fi-l-fikh bilisan-it-türkî’ bu cümledendir. “Kitab-ül-irşad” 789 (= 1387) yılında İskenderiye’de yazılmıştır. Berke Fakih bu eserinde de kendini eski yazıdili tesirinden kurtaramamıştır. Yusuf Ağa nüshasının tarihi yoktur. Bu kitapta türkmencenin tesiri büyüktür. ‘Kitap fi-l-fikh bilisan-it-türkî’ ise bunlar arasında büsbütün ayrı bir yer alır; fonetik bakımından tamamiyle türkmence olduğu halde morfoloji bakımından kıpçakçadır. Yazıldığı tarih belirsiz olmakla beraber 824 (1421) den önce yazıldığını tayin edebiliyoruz. Bu kitap 824 yılında yedi ay, yirmi gün hükümdar olan sultan Tatar’ın hazinesinde bulunmuş ve 834 de sultan Barsbay tarafından vakfedilmiştir.

Bu kitabın metninden alınan şu parça eserin dili hakkında fikir edinmiye kâfidir :

eger bir kişi da’vi edse bir kişi üstine ayıdsa (eyidse) benim sende bu kadar aḥçam var dese dahi ol da’vi olınğan kişi ayıdsa benim üstüme hiç neme yokdur dese dahi ol da’vi edgen kişi danuk durkuzsa aḥçası var edikuna dahi kazı hüküm edse ol da’vi olınğan kişinüng üstine ol aḥçayı vergil da’vi edgen kişiğe dese kazı hüküm edgenden songra ol da’vi olınğan kişi danuk durkuzsa kim ol da’vi edgen kişinüng üstümde aḥçası var idi ve lekin men ödedüm dese danukluk verse munung üstine imdi ol da’vi olınğan kişinüng da’visi işidilür dahi danukı işidilür...”

Bu fıkıh kitabının dilini olınğan, satğan, edgen, olgay, bildirgey gibi şekillere bakıp kıpçakça demek doğru olmasa gerek. Bunun dili Kıpçak lehçesi karışık azerî türkmencesi olsa gerektir.

Son çerkes kölemenler devrinde Mısır’da Oğuz-Türkmence yazmak taammum ediyor. Sultan Kaytbay (1463-1496) için yazıldığı anlaşılan türkçe dualar mecmuası (Topkapı sarayı Revan köşkü 1727) tam türkmencedir, Sultan Kansuh Guri’nin Malatya naibi bulunduğu zaman yazdığı gazel tam “osmanlıca”dır (Kitab-ül-‘ukud-il-cevheriyye, A. Sofya, No. 3313-12, c. II, vr. 88a). Aynı

eserde arasına geçen türkçe beyirlerde kipçakçanın tesirine raslanmıyor. Meselâ şu (93a) beyit gibi :

Bu gece üç gecedür yastuğum taş
Hak bilür ol yastuğa koymadım baş
Sultanım senün 'aziz başun çün
Bir murad hasıl ola ya gide baş

Mısır'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra geniş anlamıyla Oğuz-Türkmen türkçesi bu ülkede hâkim türkçe olmuştur. Mahmud Kâşgarî'nin Karahanlılar türkçesinc "hakaniye" yani "imparatorluk türkçesi" dediği gibi osmanlı filologları da Oğuz-Türkmen türkçesine "sultanlık türkçesi" (وكان دولة زماننا هذا الدولة العثمانية ولغتهم) demişlerdir ²².
(اللغة التركية السلطانية)

Mısırdaki Oğuz-Türkmen lehçesinin hâkim türkçe olmasının âmili osmanlıların yalnız siyasi ve askerî kudretleri değil, fakat Osmanoğulları devletinde ve Anadolu beyliklerinde halis Oğuz-Türkmen lehçesine dayanan güzel ve zengin bir yazıdilinin meydana gelmiş olmasıdır. Bu yazıdilinin özelliği, başka Türklerde sırf gelenek olarak yazılmakta olan "ölü ses"lerden kurtulması, başka Türk lehçelerinin tesirinden (bir Oğuz yazarının dediği gibi "olgay, bolgay"lardan) sıyrılması ve Oğuz destan dilinin ahengine mâlik olması idi.

Münyet-ül-ğuzat'ten (varak 75b-78a).

bu takı vaşle hilelerini beyan kılır. bir arşun miğdarı süngü ağacındın alğıl kim süngünün levni kibi bolsun. takı anı süngünge aşagacındın vaşle kıldurğil kim hiç bilgirmesin. takı ol vaşleni itügingde ya iyeriñde gizlegil. kaçan süngülerinğizni ölçseler takı uzun kesseler bes sen garimiñdin bir azgine yırakrak turup kolunğ içinde san'at birle ulaşturğil kim garimiñğ (76a) takı özge kişiler hiç körmesün. kaçan vaşleni muhkem kılсанğ vaşle dayıma iki ilinğ arasında bolsun kim garimiñğ anı körmegey takı kirek kim vaşlesi yahşi bolğay kim oynar irken tüşüp rüsvey bolmağay sen. takı garimiñğniñ sançsanğ bu munı hile birle sançdı timegeyler. asıl bu işlerde çavüklük şatırlık turur hiç kimersege bildirmegey ta mestür kalgay

²² B. Atalay, Önsöz'de faksimile.

ves-selâm. bilgil süngüniᅡᅡ hileleri öküᅡ turur ve lekin biz kitabda zikr kılmaklıkni (76b) kerih kördük ta kitab uzanmasun tip, kiᅡi irikmesün tip. emma men munuᅡᅡ birle ‘amel kılmaklıkni hoş körmes men. bu hileler benim katımda barçası za‘if turur. farislikde bu işler barçası eksüklük turur. anıᅡᅡ için kim farislerniᅡᅡ süngüsü uzanmaᅡı körklüg oynamaklıkındin takı atnı yaᅡᅡı kılındurmaklıkındin takı yaᅡᅡı kırmek çıkmak birle turur. vaᅡle birle süngü ni mikdar uzangay ! kaçan faris işinde ‘alim bolsa takı kirgende çıkkan-da (77a) garimindin yir oᅡurlasa anıᅡᅡ süngüsü anda uzanur bu iş farisni tilegenine yitkürür. emma men bu hilelerni bu kitabda anıᅡᅡ için zikr kıldım kim sen bilmiş bolᅡay. eger kimirse saᅡᅡa muntitg kılsa gafil bolmaᅡay sen.takı mun tig işlerde közüᅡᅡ açᅡay sen saklangay sen dayıma.kaçan bu işlerdin koruksaᅡᅡ garimiᅡᅡniᅡᅡ süngüsin tübinden keskil kim vaᅡle tedbirin kılmış bolsa tedbiri baᅡıl bolᅡay.emma süngü birle farislik ol turur kim (77b) saᅡᅡa zikr kıldım at üzere körklüg (cod. körlüg) olturmak turur takı garimin sanᅡmak turur ves-selâm.bab fi ᅡamli -r-rumᅡi fi-l-asfar.bu bab seferde süngü kötürmeklikni beyan kıdur.süngüniᅡᅡ buᅡukını seferde yügen birle birge tutᅡil.takı ba‘zısın saᅡ butuᅡᅡ üzere koyᅡıl ucı ilgerü. eger tilesenᅡᅡ tübünü saᅡ ilinᅡᅡ birle tutᅡıl, takı ucın yukaru baktırıp iginiᅡᅡ üzere salᅡıl eger tilesenᅡᅡ sol ilinᅡᅡ birle (78a) takı muntig kılᅡıl eger tilesenᅡᅡ tübünü butuᅡᅡ üzere koyᅡıl tik tutup. ya iyerinᅡᅡ üzere koyᅡıl, eger tilesenᅡᅡ tübünü üzengüᅡe sokkıl. takı birkitᅡil. takı bilgil kim süngü kötürmekde iᅡtiyar yok turur fariska niᅡük kim yinᅡıl bolsa takı yaᅡᅡı kilse anıᅡᅡ kibi kötürsün. kaçan imin yirde bolsanᅡᅡ takı tar yirlerge kırmek tilesenᅡᅡ süngünüᅡᅡ ucın ‘alemi birle artkaru baktırıp kirᅡil eger düşman ilinde bolsanᅡᅡ (78b) ilergü baktırıp kirᅡil, takı saklangıl ucı ᅡaytika ya aᅡaᅡka sanᅡılıp sınmasun ve rubbema faris süngünü kötürᅡey bu ‘amellerdin mustegni bolᅡay ol turur kim süngüniᅡᅡ tübindin tiᅡip (yip) birle aᅡᅡa yumru top kibi kılıp baᅡlaᅡay yaᅡud bir aᅡıkını ya bir toᅡuknı tiᅡip baᅡlar takı bilibaᅡına sokar ucın artkaru yirge sürer yaᅡud ol yipni kinᅡ halka kılıp saᅡ kolına kiᅡürür.bu ok atmaklıkka yaᅡᅡı kilür kaysı kolay bolsa (79a) anı kılᅡıl bab fi elvan-ir-rimah bu bab süngüniᅡᅡ levinlerin beyan kıdur levnlerde yaᅡᅡı levn süngüde sarı levn bolur takı kalᅡan levnler biri birisindin yaᅡᅡıᅡırak turur emma kara levnde ᅡayr yok turur ves-selâm. bab fi sıfat-in-nadiri min er-rimah bu bab süngüniᅡᅡ yaᅡᅡısın beyan kıdur. süngüniᅡᅡ yaᅡᅡısı ol turur kim yoᅡun

takı itli bolğay takı kişresi leyyin bolğay takı nā'im bolğay anıñg için kim eger şulb bolsa takı (79b) katıg yabis bolsa takı yamğır tegse takı kün ursa tözmegey mufezzez bolğay ya'ni muşakğak bolğay yarılğay vallah a'lem takı kirek kim süngü yumru bolğay takı ortası kavi bolğay kim titretkende katıg titremegey takı uci katıg inçke bolmağay vastanī bolğay takı yahşı bitişlig bolğay, yogunları mudevver bolğay, takı muğattem bolğay takı butakları çogur bolmağay takı anda bıçak eseri bolmağay takı bilgil kim benim katımda süngüniñg muğkemi takı yahşı (sı) ol (80a) turur kim esmer-ül-levn bolğay anıñg için kim bu levn yirniñg yukarusında takı biyik yirde biter takı yamğur küneş anga tiger eger 'aybı bolsa anda-ok zahir bolur bes bu levnlig süngüde ihtiyat kılmak hacet irmes emma sarıg levnli süngü takı ak levnli süngü kollarda biter kün anga tigmes kim 'aybı bar irse zahir bolğay ves-selâm takı kirek kim süngü katıg yogun bolmağay kim ilge sığmağay takı katıg ince bolmağay kim barmaklar ilge (80b) yitişkey ayanğni urğay (cod. ururğay).

